

Program péče o vydra říční

Lukáš Poledník, Kateřina Poledníková, Václav Hlaváč

Vydra říční (*Lutra lutra*) je celoevropsky ohroženým druhem, který se stal symbolem ustupující přírody, ale i symbolem snah o záchranu biodiverzity mokřadních a říčních ekosystémů. Směrnice o stanovištích č. 92/43/EEC řadí proto vydra do přílohy II (Druhy živočichů a rostlin v zájmu společnosti, jejichž ochrana vyžaduje vyznačení zvláštních území ochrany) i do přílohy IV (Druhy živočichů a rostlin v zájmu společnosti, které vyžadují přísnou ochranu). V ČR je však vydra zároveň druhem, který působí značné škody na rybích obsádkách v nádržích vybudovaných za účelem chovu ryb. Patří tedy ke klasickým konfliktním druhům, u nichž se úsilí o záchranu dostává do rozporu s ochranou hospodářských zájmů rybářských subjektů. Vydra sice v současné době není přímo ohrožena vyhnutím, avšak podmínkou jejího přežití v našich poměrech je právě vyřešení konfliktu její existence se zájmy rybářství. Navíc podle našich i zahraničních dostupných údajů je zřejmé, že jen mortalita způsobená automobilovou dopravou se v mnoha oblastech blíží natalitě populace. Do budoucna bude význam mortality na silnicích nepochybně narůstat. Pokud by ještě konflikt existence vydry a rybář-

ství vyústil v plošný nezákonný lov tohoto predátora, je pouze otázkou času, kdy v součtu tyto vlivy začnou převyšovat přírůstek populace, jejíž početnost začne klesat.

Podle metodiky AOPK ČR a v souladu s § 52 zák. č. 114/1992 Sb. je pro konfliktní a zároveň ohrožené druhy zpracováván záchraný program v kategorii „program péče“. Práce na programu péče byly zahájeny již na podzim roku 2004. Desetičlenný pracovní tým byl vytvořen nejen z pracovníků AOPK ČR, ale také ze specialistů z nevládních organizací, vědeckých pracovišť i nezávislých zoologů. Klíčové body programu péče byly průběžně konzultovány se zástupci hlavních rybářských subjektů. Obsáhlý dokument byl dokončen koncem roku 2005. Následně byl návrh programu péče o vydra říční předán Ministerstvu životního prostředí. Dokument kromě podrobného popisu celkového rozšíření druhu a jeho rozšíření v České republice shrnuje historické i současné údaje a na jejich základě podrobně popisuje vývoj rozšíření a početnosti vydří populace na území dnešní ČR od počátku minulého století po současnost. V kapitole věnované biologii druhu jsou shrnuty výsledky studií zaměřených na sle-

dování potravy vyder, nároků na prostředí, teritoriality a migrace, populační ekologie, mortality i genetické variability a strukturu populací. Významnou součástí programu péče je podrobná analýza příčin ohrožení. Za hlavní faktory, které ohrožují stabilní existenci vydry v ČR, jsou považovány:

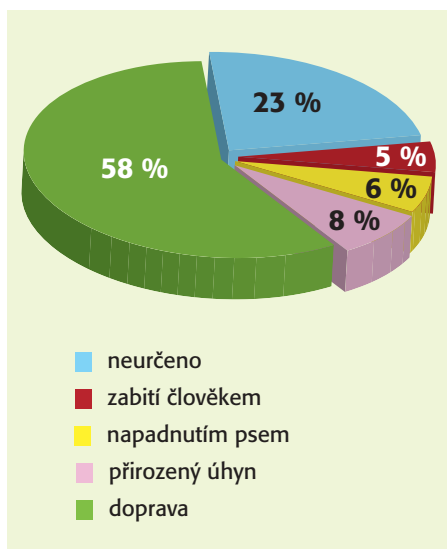
1. nezákonný lov – tento faktor je přímo spojen s řešením škod na rybích obsádkách. Jeho skutečný rozsah není z pochopitelných důvodů znám, řada indicií včetně sociologických průzkumů však svědčí o tom, že rozsah ilegálního lovu dlouhodobě roste;
2. automobilová doprava – s rozvojem dopravní sítě a růstem intenzity dopravy vliv tohoto faktoru nepochybně dále poroste. Ze všech dosud zjištěných úhynů vyder v ČR tvoří úhyny na silnicích cca 60 % (graf vpravo);
3. destrukce prostředí a ztráta vhodných biotopů – v současné době je tento faktor spojen především s prováděním protipovodňových úprav;
4. cizorodé látky – vydra jako vrcholový predátor je těmito látkami silně ohrožena, v posledních letech však vliv tohoto faktoru zjevně klesá.

Součástí dokumentu je také podrobné vyhodnocení dosud realizovaných opatření pro ochranu druhu (KUMSTÁTOVÁ et al. 2005). Podrobně jsou popsány výsledky jediné realizované reintrodukce. Ta proběhla na severní Moravě s cílem vytvořit spojnici mezi naší centrální populací obývající jižní Čechy a Českomoravskou vrchovinu a populací slovenskou, jejíž souvislé rozšíření končilo v té době v Beskydech. Projekt byl zahájen po několikaleté přípravě, která představovala především důkladné vyhodnocení podmínek prostředí a projednání záměru s příslušnými úřady a zainteresovanou veřejností. V roce 1997 došlo k vypuštění prvních čtyř vyder. Zvířata byla vybavena vysílači, aby jejich pohyb v novém prostředí mohl být monitorován. Všichni jedinci se v oblasti velmi dobře adaptovali a již po prvním roce zde bylo prokázáno úspěšné rozmnožování vyder. Na základě těchto pozitivních výsledků bylo pak v letech 1998–2003 v širší oblasti podhůří Jeseníků vypuštěno celkem 25 vyder, které se staly základem nové populace. Význam reintrodukce vyder v Jeseníkách z dlouho-

Ohrožený druh vydra říční (*Lutra lutra*) je zároveň obávaný predátor

Foto V. Hlaváč

Procentické zastoupení příčin úhynů vyder nalezených v ČR v 1995–2004 (n = 101)

dobého hlediska je dnes obtížné hodnotit, neboť celá vydří populace se koncem 90. let 20. stol. začala zejména díky zlepšujícím se podmínkám prostředí rychle šířit a je pravděpodobné, že i oblast Jeseníků by byla s menším zpožděním osídlena přirozeně. Vážnějším následkem reintrodukce vydry na severní Moravě byl vznik fám, že vydra je nekontrolovaně vypouštěna i v dalších oblastech. Přestože tyto fámy byly řádně vysvětleny v médiích, mnohdy přetrvávají mezi rybářskou veřejností dodnes.

Dalším typem opatření byla instalace lávek, které umožňují vydře procházet dosud neprůchodné mosty. Na většině míst došlo po instalaci ke snížení počtu zvířat, která se pokoušejí překonat překážku nebezpečným přeběhnutím silnice. Rozsah opatření se však především díky technické a finanční náročnosti omezil na několik modelových případů a nebyl dosud uplatněn plošně.

Mezi další opatření patří chov vyder a rehabilitace zesláblých jedinců (především nalezených mláďat) na Stanici ochrany fauny AOPK ČR v Pavlově u Ledče nad Sázavou. Velká pozornost byla v minulých letech věnována také osvětové činnosti. Této práci se věnovaly zejména zmíněná stanice v Pavlově a Český nadační fond pro vydru v Třeboni.

Co je cílem programu péče a jak těchto cílů dosáhnout

Podobně jako u všech záchranných programů bylo i v programu péče o vydru říční nutné stanovit cíle programu a plán opatření k dosažení těchto cílů. Obecným cílem programu je zajištění podmínek pro trvalou, samostatně udržitelnou existenci tohoto druhu v naší přírodě, a to zejména osvětou, dále právními, ekonomickými i represivními nástroji. Za takový stav je možné považovat

situaci, kdy vydra bude trvale obývat všechny oblasti stávajícího areálu rozšíření, eventuálně další vhodná území, která populace samovolně osídlí, a to v početnosti odpovídající podmínkám prostředí.

Pro dosažení těchto cílů navrhuje program péče detailní plán opatření. K nejvýznamnějším z nich patří zejména novela zákona č. 115/2000 Sb., o poskytování náhrad škod způsobených vybranými zvláště chráněnými živočichy, příprava dotačního titulu pro drobné vlastníky rybníků, vypracování metodiky na opatření snižující škody vydrou, příprava metodiky na stavbu průchodů přes komunikace. Zvláštní pozornost je věnována výzkumu vlivu vydry na společenstva pstruhových vod, otázce tzv. druhotných škod, preventivním opatřením k omezení škod atd.

Významnou součástí programu péče je plán pravidelného a podrobného monitorování stavu populace. Jeho důvodem není jen formální naplnění povinnosti ČR plynoucí z výše zmíněné směrnice o stanovištích, ale především potřeba znalosti aktuálního rozšíření a početnosti populace pro zachycení vývojových trendů jako nutné podmínky pro kvalifikovanou ochranu druhu i jako základního předpokladu pro řešení problematiky tzv. vydřích škod. Program péče navrhuje pět základních úrovní monitorování:

1. celonárodní mapování rozšíření – provádí se standardní metodou používanou i v ostatních evropských zemích v intervalu 1x za pět let;
2. mapování okrajových lokalit výskytu – slouží k zachycení trendů rozšíření populace, provádí se vždy 1 v mezidobí celonárodního mapování;
3. odhad početnosti ve vybraných oblastech – slouží k odhadu početnosti celé populace, provádí se každoročně stopováním na čerstvém sněhu v osmi vybraných územích;
4. monitorování evropsky významných lokalit vyhlášených pro vydru říční – slouží k hodnocení stavu EVL a bude využit pro správu těchto území;
5. sběr uhynulých zvířat – slouží k hodnocení příčin úhynů a k analýze ohrožujících faktorů.

Vývoj rozšíření vydry v ČR

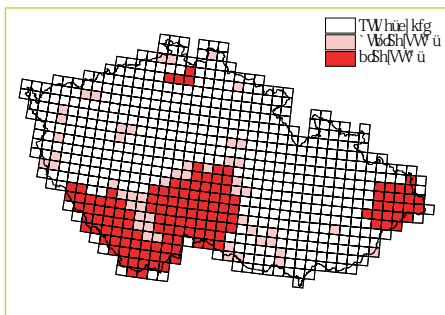
Rozšíření i početnost vydry doznaly v minulosti výrazných změn. Podle dostupných historických údajů byla vydra až do poloviny 19. století rozšířena po celém území dnešní České republiky a k výrazným změnám areálu i početnosti došlo až v průběhu druhé poloviny 19. a během 20. století. V letech 1920 až 1930 bylo odhadováno, že vydra žila asi na 40 % území. V druhé polovině minulého století došlo k výraznému ústupu a vydra obývala méně než 28 % území. V letech 1989 až

1992 u nás proběhlo první souvislé mapování výskytu vydry, založené na nálezích pobytových znaků vydry (TOMAN 1992) – mapa 1. „Trvalý“ výskyt byl zjištěn v 135 čtvercích (20 %) a „nepravidelný“ výskyt v dalších 51 čtvercích (8 %). V tomto období bylo naše území osídleno třemi vzájemně oddělenými populacemi, které zasahovaly i do sousedních států. Mapování výskytu vydry v letech 1997–2001 ukázalo šíření vyder do nových oblastí a vydra byla potvrzena na 43 % území ČR, z toho na 30 % „trvale“ (KUČEROVÁ et al. 2001, mapa 2).

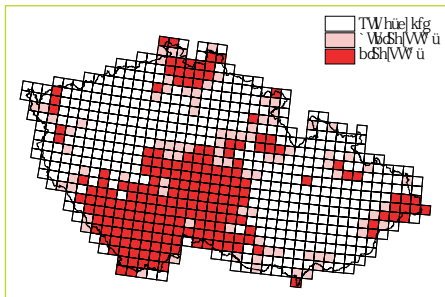
Na podzim roku 2006 zajistila AOPK ČR v souladu s popsáním monitorovacím plánem celonárodní mapování vyder v ČR. Mapování proběhlo podle upravené standardní metody IUCN (REUTHER et al. 2000). Jako základní čtvercová síť pro mapování byla použita národní síť S–JTSK. V každém kvadrátu (11,2 x 12 km) bylo kontrolováno 4–6 bodů rozložených do čtyř podkvadrátů. Metodika mapování je založena na skutečnosti, že vydra využívá ke značkování svého domovského okrsku s velkou oblibou prostor pod mosty, které představují významný orientační bod, a trus, který je zde chráněn před deštěm, dlouho vydrží. Každý mapovatel obdržel kopie turistických map 1 : 50 000. Do nich byl zakreslen kontrolovaný most, množství a typ pobytových znaků vyder. Do map byly také zakresleny zkontrolované nevhodné mosty pro mapování (vydry pod těmito mosty nemají možnost značkování) a mosty nebezpečné pro vydru (mosty, kdy je vydra nucena jít přes komunikaci).

Mapování proběhlo v období 8. 9. – 20. 11. 2006. Zúčastnilo se ho 20 mapovatelů, z toho 10 pracovníků AOPK ČR a 10 externích spolupracovníků. Byly zkontrolovány všechny kvadráty na území republiky. Celkem bylo zkontrolováno 3269 bodů, z nichž 50 % bylo pozitivních. Vyjádřeno pomocí čtvercové sítě to znamená 510 pozitivních mapovacích čtverců, což odpovídá 75 % území ČR (mapka 3). Na 15 % území je výskyt vyder označen jako „nepravidelný“ (pouze jeden pozitivní podkvadrát v daném čtverci) a na 60 % území jako „trvalý“ (dva a více podkvadrátů s výskytem vydry).

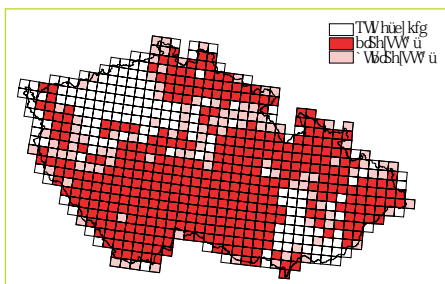
Současné mapování potvrdilo, že populace vydry říční se na území ČR šíří a rychle obsazuje nové oblasti. Původně tři oddělené populace jsou v současnosti z geografického pohledu již v kontaktu. Šíření probíhá prakticky všemi směry, největší nárůst byl však zaznamenán u jihočeské populace směrem na východ. Neobsazeny zůstávají v rámci ČR pouze dvě rozsáhlejší oblasti – povodí řeky Ohře pod Karlovými Vary a oblast jihomoravských nížin – povodí řek Haná, Litava, a Dřevnice.

Mapka 1. Výskyt vydry říční na území ČR v letech 1989–1992 (TOMAN 1992)

Mapka 2. Výskyt vydry říční na území ČR v letech 1997–2001 (KUČEROVÁ et al. 2001; upraveno)

Mapka 3. Výskyt vydry říční na území ČR v roce 2006

Co ukázalo loňské mapování

Z výsledků je vidět, že populace vyder v ČR v současnosti dobře prosperuje a rozšiřuje se do nových oblastí, ze kterých v minulém století vymizela. Výsledky mapování také potvrdily úspěšnost reintrodukce v povodí Moravy a jejím nejbližším okolí i to, že hlavní cíl tohoto reintrodukčního programu byl splněn a původně samostatné populace byly propojeny. Důvody populačního růstu nejsou zcela jasné, ale obdobný trend byl v posledních letech zaznamenán i v dalších evropských zemích. Za nejpravděpodobnější příčinu je obecně označován pokles obsahu cizorodých látek v prostředí. V ČR mohla navíc sehrát roli i zvýšená intenzita rybochovného využívání malých rybníčků, která pro vydru znamenala významné zvýšení úživnosti prostředí.

Přestože vydra říční se podle obsazenosti jednotlivých mapových kvadrátů vyskytuje na většině našeho území, řada zejména nově obsazených oblastí je vydrami obsazena jen částečně. S ohledem na analýzu ohrožujících faktorů a skutečnost, že vydra obývá rozsáhlé areály při relativně velmi nízkém počtu jedinců, je ale zřejmé, že dosavadní trend nemusí být trvalý. Vydra se u nás momentálně dostala z přímého ohrožení své existence, stále však patří mezi snadno zranitelné druhy, kterým je nutné věnovat zvýšenou ochranářskou pozornost.

Poděkování

Autoři příspěvku děkují všem spolupracovníkům, kteří se podíleli na přípravě programu péče a na monitorování vydry říční v ČR v roce 2006. Na přípravě programu péče se kromě autorů tohoto příspěvku podíleli: Marcela Roche, Petra Hájková, Aleš Toman,

Markéta Culková, Václav Beran, Petra Nová, Pavel Marhoul. Na mapování rozšíření vydry v ČR v roce 2006 se kromě autorů tohoto příspěvku podíleli: František Bárta, Václav Beran, Petra Cehláříková, Jakub Čejka, Soňa Francová, Petra Hájková, Marie Kameníková, Pavel Koubek, František Kunc, Marie Pacovská, Jiří Pokorný, Marcela Roche, Olga Růžičková, Matouš Šimek, Jitka Thelenová, Aleš Toman, Barbora Zemanová. Příprava programu péče byla podpořena grantem Ministerstva životního prostředí, VaV/620/1/04: Výzkum ekologie a rozšíření, návrh managementu populací a záchranných programů zvláště chráněných druhů.

LITERATURA

KUČEROVÁ M., ROCHE K. & TOMAN A. (2001): Rozšíření vydry říční (*Lutra lutra*) v České republice. Bulletin Vydra, 11: 37–39. – KUMSTÁTOVÁ T., NOVÁ P. & MARHOUL P. (2005): Hodnocení projektů aktivní podpory ohrožených živočichů v České republice. AOPK ČR, Praha: 1–432. – REUTHER C., DOLCH D., GREEN R., JAHRL J., JEFFERIES D., KREKEMEYER A., KUČEROVÁ M., MADSEN A. B., ROMANOWSKI J., ROCHE K., RUIZ-OLMO J., TEUBNER J. & TRINDADE A. (2004): Surveying and monitoring distribution and population trends of the Eurasian otter (*Lutra lutra*): Guidelines and evaluation of the standard method for surveys as recommended by the European section of the IUCN/SSC Otter Specialist Group. Habitat 12, Hankensbüttel, Germany, 148 pp. – TOMAN A. (1992): První výsledky „Akce Vydra“. Bulletin Vydra, 3: 3–8.

L. Poledník a K. Poledníková jsou samostatnými nezávislými zoology, V. Hlaváč je vedoucím střediska AOPK ČR, Havlíčkův Brod

Summary

Poledník L., Poledníková K. & Hlaváč V.: Management Programme for the Eurasian Otter and the Outputs of the Eurasian Otter Monitoring in 2006

The Eurasian Otter (*Lutra lutra*) is a specially protected wild animal species under the Act No. 114/1992 Gazette on the Protection of Nature and the Landscape in the Czech Republic. In addition, the mustelid is listed in Annexes II and IV to the European Community's Directive 92/43/EEC on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora, more often referred as the Habitats Directive, and strictly protected under the Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats (Bern Convention). At the same time, the Eurasian Otter is a conflict species, because it can also forage for prey on fishponds which are numerous across the country. Under the Acts No. 115/2000 Gazette and No. 476/2001 Gazette and the Ministry of the Environment Decree No. 360/2000 Gazette the damages and loss of property caused by the above specially protected species can be compensated by the Government. The Agency for Nature Conservation and Landscape Protection of the Czech Republic

prepared the Management Programme for the Eurasian Otter in the Czech Republic. In developing the document, experts from NGOs and research institutes were also involved. The Management Programme's main aim is to maintain the permanent, viable Otter population in the country. Threats to the carnivore include poaching, collisions with cars, habitat destruction and loss and contamination by PCBs. The Eurasian Otter monitoring includes national-wide mapping of its distribution, mapping of the species distribution at sites on the distribution range edge within the country, estimation of numbers in the selected areas, monitoring the Sites of European Importance (*i.e.* the proposed Sites of Community Interest, pSCI under the Habitats Directive) proposed for the Eurasian Otter and collection of dead otters. In autumn 2006, the national-wide mapping of the Eurasian Otter was carried out, using the modified standard methodology developed by the IUCN/SSC Otter Specialist Group. It confirmed that the Eurasian Otter has been colonising new areas in the Czech Republic. While in the late 1980s and early 1990s the Eurasian Otter permanently inhabited 20 % of the whole country territory, in 2006 its permanent occurrence was found on 60 % of the whole territory of the Czech Republic; on other 15 % of the country's territory the mammalian species occurs irregularly.